

COVID-19 PANDEMİK KRİZİN EKONOMİ VE FİNANSAL PİYASALARA ETKİLERİ

Effects of Covid-19 Pandemic Crisis on Economics and Financial Markets

Öğr. Gör. Dr. Selçuk BAKAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Doğubayazıt Ahmed-i Hani MYO, Dış Ticaret Bölümü, Ağrı/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7574-1212>

ABSTRACT

Bir kıtaya hatta tüm dünyaya yayılan ve insan sağlığını etkileyen salgın hastalıklara pandemi denilmektedir. 2019 yılı Aralık ayında, Çin'in Hubei bölgesinin başkenti olan Wuhan kökenli SARS-CoV-2 olarak adlandırılan yeni bir koronavirüs keşfedilmiştir. Keşfinden sonra dünya çapında hızla yayılan virüs pandemiye yol açmıştır. Covid-19 olarak kısaltılan virüs başta insan sağlığı olmak üzere hayatın her alanını olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmada, Covid-19'un dünya ekonomisi ve finans piyasalarına olan etkileri ekonomik göstergeler ve rakamlarla ortaya konulmuştur. Dünyada ve Türkiye'de salgını kontrol etmek ve olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik alınan önlemlere yer verilmiştir. Araştırma sonucunda ekonomi ve piyasalara olan rakamsal etkileri henüz belirsiz olan salgının, olumsuz etkilerinin devam ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Ekonomi, Finans

ÖZET

Epidemic diseases that spread to a continent or even the whole world and affect human health are called pandemics. In December 2019, a new coronavirus was discovered called SARS CoV-2 on the Wuhan the capital of China's Hubei region. The virus which spread rapidly around the world after its discovery caused pandemics. The virus abbreviated as Covid-19 negatively affects all areas of life mainly human health. In this study, the effects of Covid-19 on the world economy and financial markets are presented with economic indicators and figures. The world and to control the outbreak in Turkey and indicated the measures taken to reduce its negative effects. As a result of the research, it was determined that the negative effects continue of the epidemic, whose numerical effects on the world economy and markets are still uncertain.

Key Words: Covid-19, Economy, Finance

1. GİRİŞ

En basit tanımıyla, dünyada eşzamanlı olarak çok yaygın bir şekilde çok fazla sayıda insanı tehdit eden bulaşıcı hastalıklara pandemi denilmektedir. Bir hastalığın pandemi olup olmadığının kararı Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından alınmaktadır. DSÖ, dünyanın farklı noktalarında istikrarlı bir şekilde, kitleler üzerinde görülmeye başlayan bir hastalığı pandemi olarak ilan etmektedir. Bu tanımlamaya göre, yeni bir virüs olması, insanlara kolayca geçebilmesi, insandan insana kolay ve sürekli bir şekilde bulaşması pandemi de ölçüt olarak kabul edilmektedir (BBC, 2020).

Pandemilerin en önemli sonucu, insanların hastalık ve ölümlerine yol açmalarıdır. Salgınlar sırasında öncelikli olarak insanların sağlığını korumaya yönelik tedbirler alınmakta, devletler politikalarını buna göre belirlemektedir. Bununla birlikte küreselleşen dünyada pandemiler, insanların ekonomik hayatlarını ve yaşamlarını da ciddi anlamda olumsuz olarak etkilemektedir. Başta görüldüğü ülkeyi etkileyen salgınlar, sonrasında tüm dünya ülkeleri için büyük riskler oluşturmaktadır.

Covid-19 (Koronavirüs) salgını da, bütün dünya için ciddi bir sağlık tehdidi haline gelmiş ve ekonomileri önemli ölçüde etkilemeye başlamıştır. Salgının yayılmasını önlemek ve kontrol altına alabilmek için alınan tedbirler, bireylerin tüketim alışkanlıklarını, üretim süreçlerini ve istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm dünyada salgının etkileriyle başa çıkabilmek için politika yapımcılar çeşitli uygulamaları devreye almaktadır (TCMB, 2020). Enflasyon artışı, işsizlik oranlarında artış, ekonomik büyüme oranlarının düşmesi, üretimin ve tüketimin durma noktasına gelmesi, fakirliğin daha da yaygın hale gelmesi gibi olaylar salgının olası etkileri olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda birçok ülkede önlem paketleri açıklanarak ekonomilerin ve finansal piyasaların salgını minimum hasarla atlatılması amaçlanmaktadır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) öncülüğünde uluslararası yardım paketleri, Amerikan Merkez Bankası (FED)'nin piyasayı rahatlamaya dönük adımları, ABD dolarının değerini düşürme çabaları

ve buna karşın doların rezerv para olmasının getirdiği zorluklar, yerel para birimlerinin daha da değersiz hale gelmesi ve bu yüzden insanların dolara ve kıymetli madenlere yönelmesi, tahvil faiz oranlarındaki düzenlemeler politikacıların gündemindeki konular arasındadır.

2. PANDEMİ TARİHİ

İnsanlık tarihinin her döneminde salgınlar yaşanmakta ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine yol açmaktadır. Antik dönemlerden bu yana insanlığa en fazla etki eden ve mücadele edilmek zorunda kalınan salgın hastalıklardan bazıları şunlardır.

2.1. Kara Veba (1347-1351)

Çin ve Asya'nın güney batısında başlayarak Avrupa'ya kadar ulaşan ve büyük yıkıma yol açan veba, Büyük Veba Salgını olarak da bilinmektedir. Salgına Yersinia pestis adı verilen bir bakterinin yol açtığı, ratların taşıdığı pirelerin insanları ısırması, sonra da insandan insana bulaş ile yayıldığı ileri sürülmüştür. Bu salgında kasıklarda şişmeler meydana gelmiş, ancak 19. yüzyılda Asya'da görülen veba salgınında aynı belirti gözlemlenmemiştir. Salgın sebebiyle yalnızca 14. yüzyılda 200 milyon kişi ölmüştür. Bu veba salgınında Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte birinin öldüğü belirtilmektedir. (WIKIPEDIA, 2020a; DSÖ, 2020).

2.2. Kolera

Vibrio cholerae bakterisinin neden olduğu bağırsak enfeksiyonuna bağlı olan, akut ve şiddetli ishal ile seyreden bir hastalıktır. 1817'de Japonya'da, 1826'da Moskova'da, 1831'de Berlin'de, Paris'te ve Londra'da, 1892 yılında Hamburg'da ve Kanada'da kolera salgınları yaşanmış, salgınlar binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında yaşanan kolera salgınından Türkiye'de etkilenmiş, çok sayıda asker şehit olmuştur (WIKIPEDIA, 2020b).

2.3. İspanyol Gribi (1918 - 1920)

H1N1 virüsünün ölümcül bir alt türünün yol açtığı grip salgınıdır. 8 ay içinde 100 milyona yakın insanın (dünya nüfusunun %15'inin) ölümüne sebep olan, tarihte bilinen en büyük salgındır. İspanyol gribinin özelliği, zayıf, yaşlı ve çocuklardan çok, sağlıklı genç erişkinleri etkilemiş olmasıdır. İlk başlarda hayvanlardan insanlara geçtiği sanılan hastalığın, daha sonra hava yolu ile bulaştığı fark edilmiş ve korunmak için maske takmanın önemi anlaşılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde dünyayı etkisi altına almış, bazı tarihçilere göre dört yıl süren savaşın sona ermesinde önemli bir etken olmuştur. Yıllar sonra açılan bazı toplu mezarlardan alınan örnekler, hastalığın H1N1 virüsünden kaynaklandığını göstermiştir. Bu hastalığa 'İspanyol' gribi denmesinin sebebi, İspanya'nın 1. Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen diğer ülkelerde salgından söz edilmemesi, salgının ilk olarak İspanya kamuoyunda tartışılmaya başlamasıdır (WIKIPEDIA, 2020c).

2.4. Asya Gribi (1957-1958)

Asya gribini 'A' sınıfı virüs meydana getirmiş, 1957 yılında Çin'den başlayarak, Uzakdoğu'ya daha sonra da Avustralya, Amerika ve Avrupa'ya yayılmış olmasından ötürü bu adla anılmaktadır. Bu büyük salgında, ABD'de 40 milyon insanın Asya gribine yakalandığı ve 8 bin kişinin öldüğü bilinmektedir. Asya gribi bulaşıcı bir hastalık olup, genelde dört yılda bir salgın olarak ortaya çıkmaktadır. Zamanla virüsün yüzeyindeki protein yapısı değişerek yeni suşlar (soylar) oluşmakta ve bunlar yeni salgınlara neden olmaktadır. Yani Asya gribinin virüsleri özelliklerini değiştirebilmektedir. Virüsün özelliklerini değiştirmesi bu hastalığa karşı geliştirilen aşının etkisini kısıtlamaktadır (HURRIYET, 2020).

2.5. Hong Kong Gribi (1968-1970)

Asya Gribi veya Çin Gribi olarak da bilinen hastalık ilk kez Hong Kong'da ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde takriben bir milyon insanın ölümüne sebep olmuştur. Hastalığın nedeni olarak gösterilen A tipi H3N2 virüsü, birden çok alt tip virüsün bir araya gelmesi sonucunda orijinalinden farklı bir virüs ortaya çıkarmış, bu nedenle H2N2 virüsünden türediği tespit edilmiştir. İlk kez Hong Kong'da ortaya çıktığından aynı isimle adlandırılmıştır. 65 yaş üzerindeki bireyler için ölüm olasılığı daha yüksek olan hastalıkta belirtilerin ortaya çıkması 4-5 gün arası sürüyordu. 13 Temmuz 1968'de Hong Kong'da başlayan salgın, 1968 sonralarına doğru Vietnam'da, Singapur'da, Filipinler'de, Kuzey Avustralya'da, Avrupa'da ve Kaliforniya'da görülerek yayılmıştır. ABD'de yaygınlaşması ise Vietnam savaşından dönen askeri

birliklerin ülkeye girmesiyle başlamıştır. 1969 yılında Güney Amerika, Afrika ve Japonya'ya da sıçramıştır. 1968 yılında salgının ABD'de artmasıyla birlikte aşısı bulunmuştur (WIKIPEDIA, 2020d).

2.6. Çiçek Hastalığı

Her yaşta insanda görülebilen bir çeşit bulaşıcı hastalıktır. Enfekte olan bireylerde irinli kabarcıklar dökerek deride izler bırakan bu hastalık, son derece ateşli, ağrılı ve ölümcül olmasıyla bilinmektedir. Variola majör ve Variola minör olmak üzere iki farklı tipe sahip olan çiçek hastalığının, çocuklarda daha sık görüldüğü bilinmektedir. Minör tipinin majör tipine göre daha ölümcül olduğu bilinen bu hastalıkta, enfekte olan bireylerin %30'u hayatını kaybetmiştir. Bu ölümcül hastalık 1966 yılında yapılan aşı çalışmalarıyla sonlandırılma noktasına gelmiş olsa da 1976 yılında Etiyopya ve Somali'de yeniden ortaya çıkmıştır. 20 milyondan fazla insanın bu hastalıktan hayatını kaybettiği belirtilmektedir. Hastalığın aşısını İngiliz cerrah Edward Jenner'ın bulduğu kabul edilmektedir. Tarihteki ilk aşı, çiçek aşısıdır (WIKIPEDIA, 2020e).

2.7. Domuz Gribi

Orthomyxoviridae ailesine ait bir virüsün neden olduğu hastalık, tıpta "swine influenza virus" sözcüklerinin baş harfleri ile (SIV) tanımlanır. Domuzlarda oluşan virüse çok benzediği için Domuz Gribi olarak adlandırılmaktadır. Bilinmekte olan SIV tiplerinin tamamı Influenzavirus A (çoğunlukla) veya Influenzavirus C (ender) tipindedir. Aşısı bulunmuştur. İnfluenza A virüsünün alt türlerinden biri olan H1N1, 2009'da salgına neden olmuştur. 1976 ve 1988 yılı salgınları virüse karşı duyarsızlığa yol açmıştır. Bu salgında 1 kişi hastalıktan, 25 kişi ise aşının yan etkilerinden hayatını kaybetmiş, bu sebeple 1976 salgını "domuz gribi fiyaskosu" olarak tanımlanmıştır. 1988 salgını da benzer sonuçlar göstermiş, sadece bir kadın ve doğmamış bebeği hayatını kaybetmiştir. Ancak 2009 yılındaki salgın, Meksika'dan başlayıp 191 ülkede bilinen yaklaşık 800 bin kişiye bulaşmış, 8238 kişinin H1N1 virüsü nedeniyle ölümüne yol açmıştır. Kümes hayvanları ve domuzlarla yakın ve korumasız şekilde temasta bulunanlar enfeksiyon kapabilmektedir (Kara, 2010; WIKIPEDIA, 2020f).

2.8. HIV/AIDS

AIDS, HIV etkeni nedeniyle insanlarda bağışıklık sisteminin çökmesine neden olan bulaşıcı bir hastalıktır. AIDS sözcüğü, İngilizce Acquired Immune Deficiency Syndrome (Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu) kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. HIV (İnsan bağışıklık yetmezliği virüsü), bağışıklık sistemine yavaş yavaş nüfuz ederek vücudun enfeksiyonlara karşı direncini yok eder ve bireyi çeşitli rahatsızlıklara karşı korunmasız hale getirerek sonunda ölümüne sebebiyet vermektedir. AIDS, HIV enfeksiyonunun son aşamasıdır ve bu süreçte ölümcül enfeksiyonlara ve kansere sıklıkla rastlanır. Kanında HIV taşıyan kişiye "HIV pozitif" veya "HIV ile yaşayan kişi" denir. Kavram bütünlüğü sağlamak açısından yaygın olarak HIV/AIDS birleşik terimi kullanılır. Bağışıklık sistemi düşük olan bireylerin daha kolay yakalandığı bu virüs, dünyada kendini tanıttığından bu yana toplamda 35 milyondan fazla kişinin ölümüne sebep olmuştur. Araştırmalar HIV virüsünün ilk olarak 1920'li yıllarda Batı Afrika'daki insanlarda görüldüğünü ve enfektenin sebebinin şempanzeler olduğunu söylemektedir. Günümüzde HIV virüsü taşıyan toplamda 40 milyonu aşkın insan bulunmaktadır. Bu sayının yaklaşık %64'ü Sahra altı Afrika bölgesinde yaşayan insanlarda görülmektedir (WIKIPEDIA, 2020h; NEOLDU, 2020).

2.9. Covid-19 (Koronavirüs) Pandemisi

İlk olarak 2019 yılında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan koronavirüs (Covid-19), yeni keşfedilen bir koronavirüsün neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Belirlenebilen bir sebep olmaksızın gelişen, tedavi ve aşılar cevap vermeyen bir zatürre görülmesi üzerine SARS-CoV-2 olarak adlandırılan hastalığa yeni bir koronavirüsün neden olduğu anlaşılmış, hastalık bir salgın haline dönüşmüştür. Ateş, nefes darlığı ve öksürük hastalığın semptomları arasındadır. Boğaz ağrısı, kas ağrıları ve balgam üretimi ise daha az görülen belirtilerdir. Covid-19 virüsü bulaşmış çoğu insan, hafif ila orta şiddette solunum hastalığı yaşamaktadır. Yaşlı insanlar ve kardiyovasküler hastalık, diyabet, kronik solunum hastalığı ve kanser gibi tıbbi sorunları olanların, hastalığı daha ciddi geçirme olasılığı yüksektir (DSÖ,2020; WIKIPEDIA, 2020g).

Virüs genelde öksürükte oluşan damlacıklar kanalıyla insandan insana bulaşmaktadır. Kontamine olmuş yüzeylere dokunan kişinin yüzüne dokunması yoluyla da yayılabildiği düşünülmektedir. Enfekte olmuş kişilerin dışkıсында da bulunduğu belirlenen virüsün fekal-oral yolla bulaşma olasılığı araştırılmaktadır. Virüs bulaşan bireylerde belirtilerin ortaya çıkma yani kuluçka süresi 2-14 gün arası olup, hastalık ortalama

5 gün sürmektedir. Covid-19'u test etmekte iki yöntem kullanılmaktadır. Birinci yöntem mevcut enfeksiyonu tespit etmek için yapılan moleküler tanı testi iken diğer yöntem yakın zamanlı enfeksiyonu ortaya çıkaran serolojik test yani kan testidir. Virüs belirtileri görülen, risk grubunda olan kişilere yapılan göğüs BT taramalarında zatürreye işaret eden bir durum varsa, bu olguların birlikte değerlendirilmesi yoluyla da tanı konabilmektedir.

Ellerin sabun ve su ile sıklıkla yıkanması, kişiler arasında fiziksel mesafenin korunması ve ellerin yüzden uzak tutulması virüsten kaçınma adına alınabilecek basit önlemler arasındadır. Maske kullanılması virüs belirtisi olanlarla, bunların yakınlarına ve sağlık çalışanlarına önerilmektedir. Covid-19'un henüz aşısı ve özel antiviral ilacı bulunamamıştır. Virüs yönetimi izolasyon, semptomatik tedavi ve deneysel yöntemlerle yapılmaktadır.

2019-20 koronavirüs salgını 2020 yılı Mart ayında DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilmiş, durumun bir Uluslararası Kamu Sağlığı Acil Durumu (PHEIC) olduğu açıklanmıştır. Hastalığın, Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenmiş dünyanın 6 bölgesinde de yerel olarak bulaştığına dair kanıtlar bulunmaktadır (WIKIPEDIA, 2020g).

20 Nisan 2020 tarihi itibarıyla Covid-19 salgınında dünyada toplam vaka sayısı 2 milyon 468 bini geçerken, hayatını kaybedenlerin sayısı da 169 bini aşmıştır. En çok vaka görülen ülke 784 bin vakayla ABD olurken, onu 200 bin vakayla İspanya, 181 bin vakayla İtalya ve yaklaşık 155 bin vakayla Fransa izlemektedir. Covid-19'un öldürme oranının en yüksek olduğu ülkeler %13,3 düzeyiyle İtalya ve %13,2 ile İngiltere'dir. Salgından en fazla etkilenen ülkelerde ölüm oranları, Fransa'da %13, İspanya'da %10.4, İran'da %6.2, Çin'de %5.6, ABD'de %5.3, Almanya'da %3.2, Türkiye'de %2.3'dür. Bu verilere göre dünya genelinde vaka ve ölü sayısı dikkate alındığında ortaya çıkan ölüm oranı yüzde 6.9 seviyesindedir (TCCDDO, 2020).

Tablo 1. Covid-19'un En Fazla Görüldüğü Ülkeler

	TOPLAM VAKA	YENİ VAKA	TOPLAM VEFAT
 TÜRKİYE	90.980	4.674	2.140
 ABD	784.201	19.565	41.837
 İSPANYA	200.210	1.536	20.852
 İTALYA	181.228	2.256	24.114
 FRANSA	155.383	2.489	20.265
 ALMANYA	146.398	656	4.706
 İNGİLTERE	124.723	4.676	16.509
 İRAN	83.505	1.294	5.209
 ÇİN	82.747	12	4.632
 RUSYA	47.121	4.268	405

Kaynak: <https://corona.cbddo.gov.tr/>

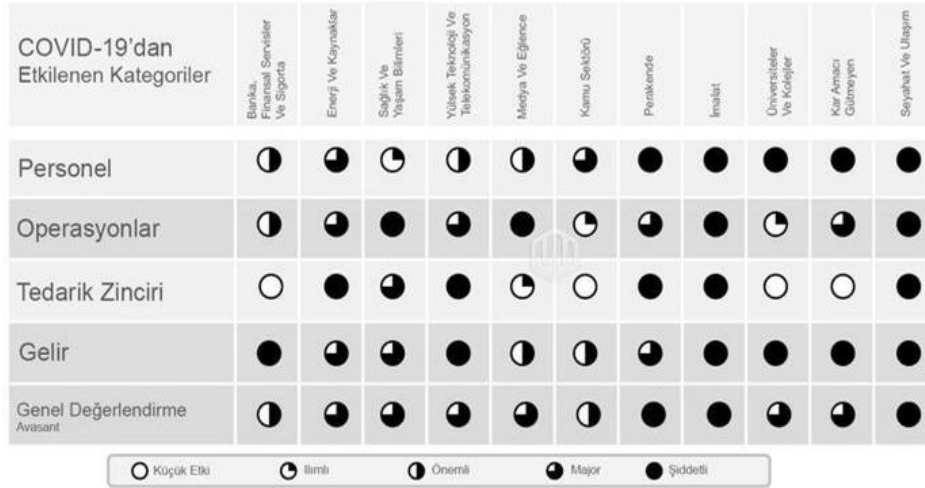
3. COVID-19 SALGINININ DÜNYA EKONOMİSİ VE PİYASALARA ETKİLERİ

Covid-19 salgını, endişe verici sağlık problemlerine ve ölümlere yol açarken salgının kontrol altına alınması amacıyla alınan önlemler, dünyada hemen herkes için hayatın normal akışını değiştirmektedir. Salgının ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkileri her geçen gün artarken, asıl korkutucu tablonun ise önümüzdeki yıllarda ortaya çıkacağı belirtilmektedir.

Salgın nedeniyle henüz birkaç aylık bir zaman diliminde, seyahat kısıtlamaları, sıkı karantina uygulamaları, sokağa çıkma yasakları, kişisel izole tedbirleri, acil ihtiyaç haricindeki işyerlerinin kapatılması, eğitim de dâhil birçok hizmetin fiziksel ortamdan internet ortamına taşınması ve evden çalışma modelinin benimsenmesi gibi önlemler küresel ekonomi için büyük tehdit oluşturmaktadır.

Seyahat kısıtlamaları nedeniyle havayolu şirketlerinde derinleşen kriz, tüm dünyada turizm sektörünün çok ciddi bir darbe aldığı, belirsizlik, korku ve panik nedeniyle finansal piyasalarda satış dalgasının önlenemediği, güvenli liman olarak görülen altın ve doların diğer para birimlerine karşı değer kazandığı, petrol fiyatlarının talep yetersizliği nedeniyle yılbaşından bu yana yüzde 50'den fazla düştüğü bir hal almıştır (DOVİZ, 2020).

Perakende (gıda ve çevrimiçi satış yapanlar hariç olmak üzere), ulaşım, seyahat ve turizm, üretim, inşaat sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerin faaliyetlerini durdurmaya varan ciddi sıkıntıları baş göstermiş, turizm sektörünün etkileri başta olmak üzere dünya ülkelerinin büyüme hızında önemli düşüşler yaşanmaya başlamıştır (ISMMMO, 2020).

Şekil 1. Covid-19'un Sektörlere Etkisi

Kaynak: Avasant, LLC, 2020. www.umitunker.com

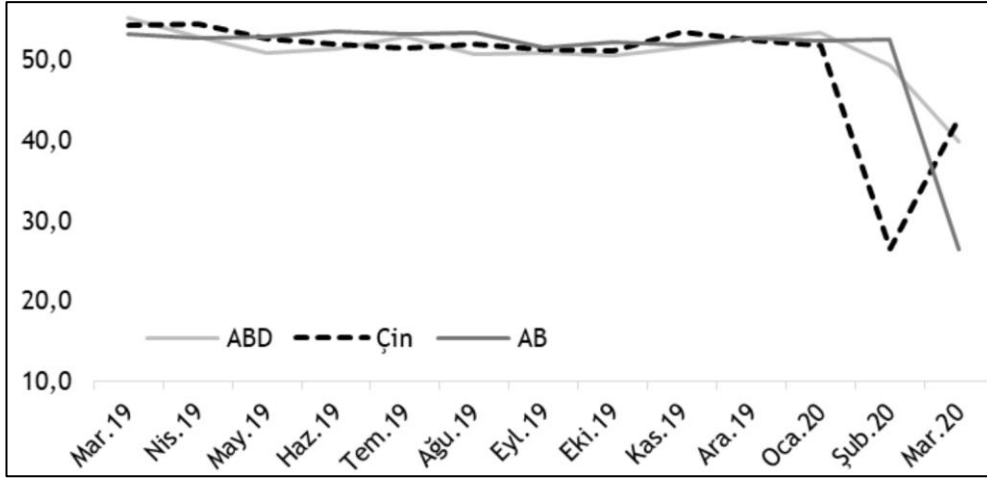
2019 yılı Aralık ayında Çin'de görülen ilk vakanın ardından, 2020 Ocak ayından beri salgının üç aşamada kendini gösterdiği belirtilmektedir. İlk aşamada Çin merkezli arz şoku dünya çapında ticareti etkilemiş ve tedarik tarafında aksamalara neden olmuştur. Yatırımcıların durgunluk olacağı yönündeki şüpheleri sonrasında finansal piyasaların çözülmeye başlamasıyla devam eden ve nihayetinde ABD, Avrupa ve Çin, tüketim ve yatırım harcamalarında meydana gelen negatif tesirle büyük bir talep şokuyla karşılaşmıştır (EULERHERMES, 2020).

Morgan Stanley, Çin'de virüs salgını ile birlikte mal ve hizmet üretiminde ve ihracatta başlayan ani kesinti sonucu Şubat ayı ortalarında ülkedeki üretimin normal seviyeden %30-%50 arası gerilediğini hesaplamıştır. Çin'in küresel olarak "üretim merkezi" özelliğinde olması, krizin ilk zamanlarında arz tarafında problem yaşanacağı görüşüne sebep olmuştur. Bununla beraber, Çin'in dünya ithalatındaki payının %10 gibi bir orana tekabül etmesi talep tarafında da problem yaşanacağını göstermektedir. Tedarik zincir yapısının karmaşıklığı da gözden kaçırılmaması gerek aynı bir konudur. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından yapılan hesaplamalarda dünya çapında ticarete hızlı bir gerileme yaşanacağına dikkat çekilmektedir. UNCTAD Covid-19 salgını nedeniyle küresel ihracat rakamlarında Mart ayının ortasına kadar 50 milyar ABD doları gibi bir kayba sebep olduğunu belirtmiştir. Salgın AB ülkelerinde 15,6 milyar dolar, ABD'de 5,8 milyar dolar, Japonya'da 5,2 milyar dolar, Güney Kore'de 3,8 milyar dolar Vietnam ve Tayvan'da ise 2,6 milyar dolarlık ihracat kaybına neden olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 2020 yılında dünya çapında ticarete %13 ile %32 arasında bir daralma beklendiğini bildirmiştir (TMB, 2020).

Politika yapımcılar, olağanüstü durumların yaşandığı zamanlarda durgunluk eğrisini düzleştirebilmek amacıyla alışılmışın dışında önlemlere yönelmişlerdir. 2020 yılının ilk yarısı için, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunu kapsayacak küresel bir durgunluk olacağı yönünde senaryolar yapılmaktadır. Çin'de oluşan ekonomik durumdan yola çıkılarak, salgının önlenmesi amacıyla bir ay için alınan önlemlerin her bir ülke ekonomisine %20-%30 arasında şok maliyetlere sebep olabileceği düşünülmektedir. Salgının tek bir çeyrek zaman diliminde dünya ticaretinde 1064 milyar dolar zarara neden olacağı tahmin edilmektedir. ABD ve AB'de sıkı sınır yasaklarıyla birlikte ciddi tecrit önlemleri almaya başlamıştır.

Dünya GSYH'sinin yarısını etkileyecek olan, sınır yasakları ve tecrit uygulamalarına yönelik olumsuz haberlerin piyasalar tarafından henüz tam anlamıyla fiyatlandırılmadığı görülmektedir. Kısa vadeli oynamaların hisse senedi piyasalarını %10-%20 arası daha aşağıya çekmesi, uzun dönemli ulusal tahvil getirilerinde 30-50 baz puan arası aşağı yönde düzeltme olması ve kurumsal kredi yatırım notu spread eğrilerinde 100 baz puanlık genişleme görülmesi beklenmektedir. Diğer taraftan, politikacılar tarafından işsizlik ve iflasları engellemek amacıyla birçok tedbir uygulansa dahi, iş yerlerinin yeniden açılmasıyla birlikte ciddi bir iflas dalgası yaşanacağı ve 2020 yılında iflasların iyice artacağı öngörülmektedir.

Covid-19'un ekonomideki negatif etkilerinden bir diğeri de hizmet PMI endekslerinde görülmektedir. Bu endeks salgın sebebiyle gerileyerek tüm dünyada tarihi bir düşüş göstermiştir. Hizmet sektörü salgından negatif olarak en fazla etkilenen sektör olurken, gıda sektörü dışındaki tüm sektörlerde daralma yaşanmıştır. İmalat PMI endeksleri, yeni siparişler ve tedarik göstergeleri, ekonomik aktivitede hızlı bir daralmanın başladığını göstermektedir (EULERHERMES, 2020).

Grafik 1. PMI Endeksleri

Kaynak: IHS Markit, www.investing.com

Şirketler üzerindeki baskı, likidite sorunları ve ekonomi politikalarında olası hatalar, bunlara ek olarak 12-18 ay sürebilecek bir sağlık krizine bağlı olarak ekonomik ve finansal krizin daha da uzayacağı diğer bir senaryo da ise, mal ve hisse senedi piyasalarında fiyatlarda ciddi düşüşler beklenmektedir. Bu da likidite ve kredi sorunlarını beraberinde getirecek ve 2008-2009 döneminde olduğu gibi küresel ekonominin (kurumsal tahvil piyasaları üzerinde oluşacak ciddi stresi de kapsayan) temel zayıflıklarını ortaya çıkaracaktır. Ayrıca, ekonomi politikalarında yapılabilecek olası hatalar merkez bankaları ve hazinelerin izlediği yüksek seviyeli destekleyici politikaların geri tepme riskini de beraberinde getirecektir. Böyle bir durumda resesyon 2021 yılına sarkabilecek ve toparlanma L şeklinde gerçekleşerek, parasallaşma ve sistematik hisse senedi/kredi/likidite sorunları yaratabilecektir. Ayrıca bu durum, politika yapımcıların artan doğrudan müdahalelerinden dolayı piyasaların refleks işlevlerini yıllarca kaybetmesine neden olacak ve ekonominin motorlarını kendi kendine yeniden çalıştırması zorlaşabilecektir (EULERHERMES, 2020).

Salgın öncesi yıl olan 2019'da küresel ekonomik büyüme yüzde 2,9 olarak gerçekleşmiştir. IMF, 2020 yılı Ocak ayı başında küresel ekonomik büyümenin yüzde 3,3 olacağı tahmininde bulunmuştur. Covid-19 pandemisinin ortaya çıkması ve dünya genelinde yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, uluslararası finans kuruluşları ve bankalar 2020 küresel ekonomik büyüme tahminlerini değiştirerek aşağıya çekmiştir. OECD'nin Mart 2020 raporunda, küresel ekonomik büyüme tahminini yüzde 2,9'dan yüzde 2,4'e çektiği görülmektedir. Raporda Çin'in 2020 büyüme tahmini yüzde 5,7'den yüzde 4,9'a düşürüldüğü, en yüksek gerilemenin Çin ve Japonya'nın ekonomik büyüme verilerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda, dünyanın üretim merkezi olan Çin'deki üretim faaliyetlerinin son iki ayda yüzde 10 gerilemesi küresel ekonomik büyümenin yavaşlamasında en büyük etkenlerden biridir. Çin ile yakın ekonomik ilişki içinde olan diğer Asya ülkelerinde de ekonomik daralmanın etkileri dolaylı olarak hissedilmeye başlanmıştır. Açıklanan makroekonomik veriler, Covid-19 pandemisinin neden olduğu ekonomik daralmanın Çin'den başlayarak tüm dünyayı etkilediğini göstermektedir. Üretimde yavaşlama, tüketim harcamaları ve talepte daralma, hizmet sektöründe küçülme ve işsizliğin artışı korona virüsü salgınının dünya genelinde neden olduğu ekonomik etkilerin başında gelmektedir (DOVIZ,2020).

Tablo 2. Küresel Büyüme Beklentileri

Kurum	Ülke	Kovid-19 Öncesi	Kovid-19 Sonrası
Moody's	Küresel	2,6%	-0,5%
	ABD	2,3%	-2,0%
	AB	1,2%	-2,2%
	Türkiye	0,2%	-1,4%
	Çin	6,1%	3,3%
IIF (Uluslararası Finans Enstitüsü)	Küresel	2,6%	-2,8%
	ABD	2,0%	-3,8%
	AB	1,2%	-5,7%
	Türkiye	2,2%	-2,7%
Fitch	Küresel	2,5%	-1,9%

Kaynak: Moody's, IIF, Fitch

Salgın sonrasında bazı önemli borsalarda düşüşlerin yaşanması sonrası kaynakların ABD dolarına yöneldiği, dolar endeksini yükseltirken ABD'de faizlerde düşüşler yaşanmıştır. Altına olan talep artışı, fiyatlarda yükselişe sebep olmuştur. 2013 yılından bu yana altın fiyatları ilk defa 1.700 dolar seviyelerini görmüştür. Covid-19 virüsünün yayılmaya devam etmesi, ABD hisse senedi piyasalarında ciddi bir gerilemeye yol açmıştır. S&P 500 Endeksi %3,35, Dow Jones Sanayi endeksi %3,56, Nasdaq %3,71'e gerilemiştir. Covid-19 virüsü sonrası yatırımcılar daha güvenli olarak gördükleri gelişmiş ülke tahvillerine yönelmiştir. ABD'nin 10 yıllık Hazine tahvili %0,69 ile çok düşük bir seviyeye gerilemiş, İsviçre'de 10 yıllık tahvil faizi yüzde -0,94'e düşerken Türkiye'de tahvil faizleri %11 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır (INVESTAZ, 2020).

S&P Global'a göre, Covid-19 AB'ye dâhil ülkeler içinde en fazla İtalya ekonomisini, sonrasında ise İspanya ve Alman ekonomilerini etkileyecektir. İtalya, İspanya, Fransa ve Almanya hükümetleri tarafından hızlı bir şekilde içerisinde vergi indirimleri, işsiz kalan bireylerin desteklenmesi, iflas tehlikesi olan şirketlerin kredi garanti fonlarıyla kurtarılması, zorda olan sektörlerde destek gibi tedbirler olan geniş kapsamlı paketler açıklanmıştır. Salgının etkisiyle ekonomik sıkıntıların yaşandığı İtalya ve İspanya'da borç krizi ihtimalleri sıklıkla dile getirilmeye başlarken, Almanya Maliye Bakanlığı yetkilileri ülke ekonomisinin takriben %5 civarında bir daralma yaşayacağını öngörmektedir. İngiltere hükümeti, ilk vakaların görülmesi sonrası toplumsal bağışıklık kazanılması amaçlı bir strateji ile virüsün kontrollü olarak yayılmasına imkân vermiş ancak vaka sayısındaki hızlı artış sonrası, gecikmeli olarak salgınla mücadeleye başlamıştır (TMB, 2020).

Tüm bu gelişmeler finans piyasalarında belirsizlik ve panikten kaynaklanan volatilitiyi artırırken, salgının ne zaman sona ereceğinin bilinmemesi hisse senetleri piyasalarındaki satış dalgasını körüklemektedir. Salgının önlenmesine yönelik olarak uygulamaya konulan tedbirler ülke ekonomilerine büyük darbe vurmaya devam etmektedir. Alınan önlemler ve kısıtlamaların tüm sektörleri etkilediği, özellikle Avrupa ve Amerika'da turizm ve ulaşım olmak üzere hizmet sektörünün büyük bir sıkıntı içinde olduğu görülmektedir. Şirket karlılıklarında gerileme beklentisi, yatırımcıların hisse senetleri piyasalarından hızlı çıkışına neden olmaktadır. Petrol fiyatlarında talepteki azalmadan kaynaklı yüzde 50'yi aşan gerileme ise başta ABD olmak üzere petrol üreticisi ülkelerin petrol gelirlerinin önemli ölçüde azalmasına neden olmaktadır. Özellikle ABD yaptırımları ve koronavirüs salgınıyla boğuşan İran, bu durumdan en çok etkilenecek ülkelerin başında gelmektedir (DOVİZ, 2020).

Belirsizliğin devam etmesi durumunda yatırımcıların güvenli liman olarak gördüğü altın, ABD devlet tahvilleri ve ABD dolarına yönelmesi, hisse senetleri piyasalarında yoğun satış dalgasının devam edeceği beklenmektedir. ABD Merkez Bankası (FED) ve AB Bankası (ECB) Covid-19 salgınının dünya ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkilerini azaltmak amacıyla birçok destekleyici politika ve paket açıklaması, AB'de ekonomik durgunluğun aşılamaması ve salgının bir AB ülkesi olan İtalya'da Çin'den daha fazla ölüme

neden olması yatırımcıların bu süreçte ABD dolarını diğer para birimleri karşısında en güvenilir liman olarak görmelerine neden olmaktadır. FED'in ve ECB'nin aldığı kararlar ve açıklanan makroekonomik verilere bağlı olarak EUR/USD paritesi değişim gösterse de yatırımcıların altını, ABD dolarını ve ABD devlet tahvillerini tercih ettikleri görülmektedir (DOVIZ, 2020).

Sürecin iyi yönetilememesi, insanlardaki salgın endişesinin bir süre sonra finansal endişeye dönüşmesine, "salgın hayatımızı tehdit ediyor, ekonomi kötü etkilenecek" gibi insani endişelerin üstüne finansal birikimleri kaybetme korkusuna da sebep olabilecektir. Birbirini tetikleyen bu tür psikolojik tepkiler ekonomileri daha da zora sokacak bir finansal çöküşe yol açabilecektir ki, bunun ilk işaretleri görülmeye başlanmıştır. 2009'dan bu yana borçla finanse edilerek yapılan alımlarla zirveler yenileyen borsalar yön değiştirip çok kısa bir zaman diliminde %30'a yakın değer kaybetmiştir. Kredi pazarlarının stres altında olduğu, tahvil fiyatlarının hızla gerilemeye başladığı, gelişmekte olan pazarlardan çok hızlı para çıkışlarının başladığı zamanlar yaşanmaktadır. Artık insanlar emeklilik hesaplarındaki birikimlerinin eridiğini endişeli bir şekilde izlemektedir. Bu davranış değişikliği ve kaybetme korkusu devamında varlık satışlarını hızlandıracaktır. Bu da salgın sonrası ekonomik düzelmeyi hem daha zorlaştıracak hem de daha uzun bir buhrana yol açacaktır (BOUN, 2020).

4. COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE EKONOMİSİ VE PİYASALARA ETKİLERİ

Türkiye'nin özellikle son iki yıldır ekonomik olarak zor bir süreçten geçtiği bilinmektedir. Covid-19 salgınının tam da bu durumun üzerine yaşanması, Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir.

Türkiye, yüksek işsizlik oranı, yüksek enflasyon oranı, 440 milyar ABD doları civarında dış borç, merkez bankası rezervinin düşük olduğu, özel sektörün de bilanço problemi yaşadığı bir zamanda salgınla yüzleşmiş bulunmaktadır. Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü 10 Mart 2020 tarihiyle birlikte dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ekonomik koşullar da iyice ağırlaşmaya başlamıştır. Türkiye ekonomisi, 2019 yılının son çeyreğinde ekonomik bir hareketlilik yaşamış ve yılı %0,9 oranında bir büyümeyle sonlandırmıştır. Cari fiyatlarla 4,3 trilyon TL (754 milyar ABD doları) olarak hesaplanan ekonomik büyüklüğe rağmen, kişi başı GSYH takriben %6 oranında düşmüş ve 9.127 ABD doları olmuştur. Kamuya ait harcamalar ve özel tüketim 2019 yılındaki büyümeye katkı sunarken, yatırım harcamalarıysa azalmıştır. 2019 yılı son çeyrekteki %6'lık büyüme, beklenildiği kadar istihdam oluşturamamış, özel sektörde kaynak ihtiyacı sürerken kamu kesimi bütçe açığı da artmıştır (TMB, 2020).

2020 yılında Türkiye ekonomisi için %3 oranında büyüme beklentisi bulunmaktaydı. Dünyada kötüleşmeye başlayan ekonomik yapı ve ilk salgın vakasının görülmesiyle birlikte, küresel durgunluğun da etkisiyle Türkiye'nin büyüme oranı uluslararası kuruluşlar tarafından aşağı yönlü revize edilmiştir. Türkiye'nin 2020 yılı büyüme tahmini, Dünya Bankası tarafından yayınlanan "İlkbahar 2020 Avrupa ve Orta Asya Ekonomik Güncelleme Raporu"nda %3'ten %0,5'e indirilmiştir. Dünya Bankası ayrıca, Türkiye'nin bütçe açığının 2020 yılında GSYH'ye oranının %4,5'e çıkacağı öngörüsünde bulunmuş, enflasyon oranının ise %11 civarında seyredeceğini duyurmuştur. IMF tarafından 2020 yılı Nisan ayında açıklanan "Küresel Ekonomik Görünüm Raporu"nda Türkiye ekonomisi için 2020 yılında %5 daralma, 2021 yılında ise %5 büyüme olacağı öngörüsünde bulunmuştur. Türkiye'de işsizlik oranı için de öngörülerde bulunan IMF, 2020 yılında %17,2 oranında, 2021 yılında ise %15,6 oranında işsizlik beklemektedir (TMB, 2020).

Salgınla birlikte diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sabit bir geliri olmayan, geliri çalışmasına bağlı olan büyük bir kesim iş ve gelir güvencesi yaşamakta ve problem gün geçtikçe artmaktadır. Buna bağlı olarak daralan ekonomide işsizliğin arttığı görülmekte, 2019 yılı büyüme rakamlarının ağırlıklı olarak tüketim harcamalarına bağlı olması da "istihdamsız büyüme" olgusundan bahsedilmesine neden olmaktadır. 2018 yılında %11 seviyesinde olan işsizlik oranı 2019 yılında artarak %13,7'ye çıkmıştır. 2019 yılı Aralık ayı verilerine göre Türkiye'de 4,4 milyon işsiz nüfus bulunmaktadır. TÜİK 2019 yılı genç nüfusta işsizliği %25, tarım dışı işsizliği de %16 olarak açıklamıştır. Hükümet tarafından 2020-2022 dönemleri için açıklanan %5'lik büyüme, salgın nedeniyle daralma yaşayan Türkiye ekonomisi için yakalanması zor bir hedef olmuş, bu dönemde işsizlik oranlarının artması ve gelir düşüşü yaşanması yüksek bir ihtimal haline gelmiştir. (TMB, 2020).

Tablo 3. IMF Türkiye Tahminleri

Büyüme			Enflasyon			Cari Denge			İşsizlik		
2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
0,9%	-5,0%	5,0%	15,2%	12,0%	12,0%	1,1%	0,4%	-0,2%	13,7%	17,2%	15,6%

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2020.

Salgın sürecinde uygulamaya konulan karantina önlemleri ihracat rakamlarını da ciddi anlamda etkilemiştir. 2020 yılı Mart ayında ihracat rakamlarının düşmesi, başta İran ve Irak sınırlarında uygulanan karantina tedbirleri olmak üzere, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşanan pazar ve talep daralmalarına bağlanmaktadır. Yurtdışındaki projelerin durması ya da yavaşlaması yüklenici hizmetlerinde sıkıntılara neden olmuş ve şantiyeler kapatılmaya başlanmıştır. Salgın nedeniyle finansal piyasalarda sert dalgalanmalar yaşanmış, gelişmekte olan ülke piyasalarından sermaye çıkışı hızlanarak rezerv para ve altına yönelmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verilerine göre, 2020 yılı Mart ayında Türkiye'den 3 milyar ABD doları civarında sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Yabancılar tarafından 2020 yılı ilk çeyreğinde satılan hisse senedi ve Devlet İç Borçlanma Senedi (DİBS) tutarı 6,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisinde yaşanan durgunluğun turizm ve ihracat gelirlerinde azalmaya, dış ticaret ve cari işlemler dengesinde daha fazla açığa neden olacağı beklenmektedir (TMB, 2020).

Sosyal izolasyon tedbirlerinin başlaması ve insanlardaki geleceğe ait kaygı hissi tüketici davranışlarına da olumsuz yansımıştır. Ara malı kullanan bazı işletmelerin kapanması talep yetersizliğine neden olmuş, arz tarafında da üretim faaliyetlerindeki azalmaya bağlı olarak sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır. Gıda ürünleri, elektrikli ve elektronik ürün sektörlerinde satışlar artarken, diğer tüm sektörlerde satışlarda azalma kaydedilmiştir.

Mart ayında Ekonomik Güven Endeksi %6 oranında gerçekleşmiş, Reel Kesim Güven Endeksi ise 2008 yılı Kasım ayından sonra en hızlı düşüşünü kaydederek %7,6 oranına gerilemiştir. Bu öncü göstergeler de salgının Türkiye ekonomisine olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. 2018 yılı Mart ayından beri hem Ocak hem de Şubat ayında 50 değeri üzerine çıkan İstanbul Sanayi Odası (İSO) İmalat Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) sanayide büyüme işareti vermiş ancak salgınla birlikte 2020 Mart ayında 48,1'e gerilemiştir.

Enflasyon beklentileri ve CDS (Kredi Temerrüt Takası)' de yaşanabilecek hızlı yükseliş halinde sürecin faiz ve kur üzerinde olumsuz etkileri görülebilecektir. Bu husus, orta vadeli %5 hedefinden halen uzakta çift haneli (%11,8) enflasyon ile mücadele etmekte olan Türkiye için oldukça önemlidir. Türkiye'nin 2019 yılı sonunda 230 puana kadar inen CDS priminin yine Mart 2020 sonunda 540 seviyesine kadar yükselmiş olması ekonomik görünümde büyük sıkıntı yaratmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde yaşanan bu sıkıntılar, yüksek seviyede seyreden işsizlik oranlarının daha da yükseleceği endişesine neden olmaktadır (TMB, 2020).

Türkiye'de Covid-19 salgınından öncelikli olarak etkilenecek sektörlerin seyahat, ulaşım, turizm, konaklama ve perakende sektörlerinin olacağı tahmin edilmektedir. Hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerdeki seyahat kısıtlamaları nedeniyle turizm sektörünün ciddi bir darbe alacağı beklenmektedir. Bu durum, dış talep kaynaklı büyümenin hizmet bacağına aksamaya sebep olacaktır. Seyahat ve konaklama hizmetlerinde yaşanacak azalış, cari açığın daha da artmasını beraberinde getirecektir (KAMU, 2020).

Covid-19 salgını, tüm dünya ekonomisini kasıp kavururken Türk ekonomisi de bundan nasibini almış, küresel piyasalardaki dalgalanmanın en net etkilerinden biri de Borsa İstanbul'da görülmüştür. 23 Ocak 2020'de 123 bin 556 puanla tarihi zirveye ulaşan Borsa İstanbul'un iki aydan daha kısa bir süre içindeki kaybı yüzde 28,8 olmuş, bu dönemde borsa 87 bin seviyelerine kadar inmiştir.

2020 yılı başında ABD doları 5.95 TL ve Euro 6.67 TL seviyelerinde iken, 20 Nisan 2020 tarihinde ABD doları 6.90 TL'nin üzerine, Euro ise 7.52 seviyelerine kadar çıkmıştır. Hali hazırda salgınında etkisiyle Türk Lirası ABD dolarına karşı %15 civarında değer kaybına uğramıştır. Türkiye mevcut dış borç yapısı ve yükselen risk primine bağlı olarak, kur artışıyla birlikte enflasyon riski de taşımaktadır.

Döviz kurlarındaki artışın önümüzdeki günlerde fiyatlara yansıtacağı, fiyat artışlarının enflasyonu tetikleyeceği beklenmektedir. Diğer taraftan dış borç geri ödemesi bulunan Türkiye'nin döviz ihtiyacı da bulunmaktadır. Salgın nedeniyle ortaya çıkan tablo, Türkiye'nin uluslararası piyasalarda, özellikle borçlanma piyasalarında döviz cinsi kaynak bulma sıkıntısı yaşayacağını da göstermektedir.

5. COVID-19 SALGINININ EKONOMİK VE FİNANSAL ETKİLERİNİ AZALTMAYA YÖNELİK DÜNYA VE TÜRKİYE'DE ALINAN ÖNLEMLER

Covid-19 virüsünün yayılma hızını ve sağlık sistemi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için dünya genelinde önlemler alınmaktadır. Alınan önlemler kapsamında karantinaların ve sokağa çıkış yasaklarının uygulanması yaşamı durağanlaştırmakta, bu durumda ekonomik problemlere neden olmaktadır. Salgın, insanların evde kalmalarına yol açarak talebi etkilemekte, buna bağlı olarak da üretim işletmelerini planlama değişiklikleri yapmaya zorlayarak arzın da olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

Talep ve arzda meydana gelen olumsuz etkiler ekonomilerde “ani duruş” riski oluştururken likidite, şirketler ve fonlar için ciddi bir problem olmaya başlamıştır. Salgının ekonomide yarattığı negatif etkileri ve ortaya çıkan likidite sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla merkez bankaları parasal genişleme paketlerini, hükümetlerde mali destek paketlerini devreye sokmuştur. Bu amaçla ABD’de FED ve Beyaz Saray toplamda 6 trilyon \$, Avrupa Merkez Bankası (AMB) ve Almanya toplamda 390 milyar € destek paketi açıklamıştır. En son 2008 krizinde devreye sokulan takaslama hattı FED tarafından 14 ülke için yeniden açılmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF)’da, salgın sürecinde kısa dönemli dolar likiditesine ihtiyaç duyan ülkelere destek verileceğini açıklamıştır (VAKIFYATIRIM, 2020).

FED’in para politikasında gevşeme ve parasal genişleme adımları sonrası benzer uygulamalar diğer ülke merkez bankaları tarafından da uygulanmış, ülke yönetimleri de ilave teşvik paketleri açıklamıştır. Birçok ülke şirketlere hükümet garantili krediler başta olmak üzere, salgın nedeniyle işsiz kalan çalışanlarına gelir teşviği, vergi ve ödeme ötelemesi gibi pek çok önlemi hayata geçirmiştir. FED, Covid-19 salgınının dünya çapında finansal piyasalarda neden olduğu panik havasını dağıtmak ve ekonomiye negatif etkilerini sınırlandırmak amacıyla 2 kez olağanüstü toplantı gerçekleştirerek politika faizinde önce 50, sonra 100 baz puan indirim gerçekleştirmiştir. Böylece 1,50-1,75 bandında olan faizler sıfırlanmıştır. FED faiz indirimlerinin yanında piyasaya likidite enjekte etmek için de bir dizi karar açıklamış ve parasal genişlemeye geri dönmüştür

FED’in aldığı bu kararlardan sonra Japonya’dan İngiltere’ye, Çin’den Hindistan’a, Brezilya’dan Meksika’ya, Avustralya’dan Türkiye’ye kadar birçok ülkenin merkez bankası da faizleri indirme yoluna gitmişlerdir. Ülkeler ekonomik büyüklüklerinin %1-%20 arası mali destek paketleriyle tüketicinin azaldığı, harcamaların iyice kısıtlanmaya başladığı bir ortamda işletmelere destek olmayı, işten çıkarılmaları engellemeyi amaçlamışlardır. Hükümetlerin bir diğer çabası da hane halkına yardımlar yaparak ekonomide oluşabilecek durgunluk riskini erteleyebilmek ve önleyebilmektir. Açıklanan Mart ayı PMI endeksleri, işsizlik başvurularının arttığını ve ekonomik faaliyetlerin tarihin en kötü seviyelerinde seyrettiğini göstermektedir. Destek paketlerinin etkilerinin ise ancak ikinci çeyrek sonunda net olarak görülebileceği belirtilmektedir (VAKIFYATIRIM, 2020).

Türkiye, ilk koronavirüs vakasını açıkladığı 10 Mart 2020 tarihinden itibaren salgının yayılmasını durdurmak amacıyla seyahat kısıtlamaları, üniversitelerde ve mili eğitimde derslere çevrimiçi olarak devam etme, sosyal alanların kapatılması, 20 yaş altı ve 65 yaş üstüne sokağa çıkma yasağı ve evden çalışmaya teşvik gibi bir dizi önlem almıştır. Daha sonra bu önlemler, büyükşehirlerde hafta sonu ve resmi izin günlerinde genel sokağa çıkma yasaklarıyla desteklenmiştir. Bu sosyal önlemleri ekonomik destek tedbirleri izlemiştir. Birçok ülkede merkez bankalarının faiz indirimine gitmesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’ da 17 Mart 2020 tarihli toplantısında politika faizinde 100 baz puan indirime gitmiştir. Aynı toplantıda küresel etkileri ortaya çıkan virüsün Türkiye ekonomisi üzerindeki negatif etkilerini azaltmak amacıyla, bankaların Türk lirası ve yabancı para likidite yönetiminde esneklikler yapılarak, öngörülebilirliğin artırılması hedeflenmiştir. Reel sektöre olan kredi akışında kesinti yaşanmaması amacıyla bankalara hedefli ilave likidite imkânları tanınmasına, reeskont kredi düzenlemeleriyle ihracatçı firmaların nakit akışının desteklenmesine yönelik tedbirler de açıklanmıştır. Hükümet tarafından 18 Mart 2020 tarihinde “Ekonomik İstikrar Kalkanı” adı verilen bir paket açıklanmıştır. İstihdamın sürekliliğine vurgu yapılan pakette, alınan tedbirlere ek olarak faiz ve vergi ödemelerinin ertelenmesi, asgari ücret desteği, emekli aylıklarında düzenleme gibi maddeler bulunmaktadır (VAKIFYATIRIM, 2020). İstihdam sürekliliği için esnek ve uzaktan çalışma modellerinin daha faal olarak kullanılması, kısa çalışma ödeneğinde kolaylık sağlanması, iki ay olarak uygulanan telafi çalışma süresinin dört ay olarak uygulanması, üretime ara veren işyeri çalışanlarına geçici gelir desteği sağlanmasına yönelik tedbirler de alınmıştır (TMB, 2020).

Salgın sürecinden direkt olarak etkilenen perakende, konaklama, eğlence ve lojistik sektöründeki işletmelerin vergi ve sigorta primi ödemeleri altı ay süre ile ertelenmiştir. Bunun dışında bina inşaat faaliyeti yapan işletmelerin aralarında olduğu bazı sektörlerde de aynı erteleme uygulanmıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) banka bilançolarında sermaye yeterliliği rasyosu ve net döviz pozisyonu hesaplama işlemlerinde kolaylık sağlayarak, işletmelere likidite aktarılması konusunda yardımcı olma kararı almıştır. Hükümet tarafından vergi ve prim ertelenmesi, banka kredilerine kolay erişim gibi birtakım imtiyazlar sağlanarak, firmaların ayakta kalmaları ve faaliyetlerine devam etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır (TMB, 2020).

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünya tarihinde tüm ülkeleri etkileyen birçok ekonomik ve finansal kriz yaşanmıştır. İnsan sağlığını etkilemesi ve yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olması, yaşanmakta olan bu ekonomik ve finansal krizi diğerlerinden ayırmaktadır. Henüz ne zaman sonlanacağı bilinmeyen ve hali hazırda bir aşısı bulunmayan Covid-19 için ülkeler arası yapılacak ortak dayanışma ve mücadele salgının yıkıcı etkilerini azaltmada en önemli etken olacaktır. Tüm ülkelerin hem sağlık sisteminin hem de ekonomi ve finans sistemlerinin bir sınamadan geçeceği bu salgının, olumsuz etkilerinin ilerleyen zamanlarda daha da belirginleşeceği düşünülmektedir. Salgının insan sağlığı üzerine olan etkileriyle birlikte dünya ekonomisine önemli hasarlar vereceği öngörülmektedir.

Salgının ilk ortaya çıktığı Çin'in, dünyadaki ara mal ihtiyacının önemli bir kısmını karşıladığı bilinmektedir. Salgın sırasında küresel tedarik noktasında ciddi problemler ortaya çıkmış ve talep şoku yaşanmaya başlanmıştır. Cep telefonu gibi teknolojik ürünlerin küçük yongalarından, inşaat makinalarına kadar birçok ürünü dünyaya pazarlayan Çin ekonomisindeki olumsuz etkinin, çok yakın bir zamanda tüm sektörlerle yansıtacağı beklenmektedir. Bu etki fiyatların yükselmesine, fiyat yükselmesi de birçok üretici firmanın faaliyetlerini sonlandırmasına sebep olabilecektir. Sadece Amerika ve Avrupa ülkeleri ile sınırlı kalmayan salgından, Kuzey Amerika ülkeleri ve Hindistan gibi ülkelerin etkilenmesi durumunda ise dünya ekonomisinin kendisini toparlamasının yılları bulabileceği düşünülmektedir. Böyle bir durumda Covid-19 salgınının ekonomi ve finans piyasalarına olan maliyetini hesaplamak imkânsız hale gelecektir.

Salgının etkilerini azaltmak ve kontrol altına almak amacıyla birçok ülke kendince sosyal ve ekonomik çözümler üretmeye çalışmaktadır. Ancak pandemiler küresel bir çözümü gerektirmektedir. Dolayısıyla ABD ve Avrupa Birliği'nin öncülüğünde, tüm ülkelerin ortak işbirliğiyle alınacak önlemler ve uygulamalar virüsün yenilmesini ve kontrol altına alınmasını mümkün kılacaktır. Küresel sistemde bir veya birkaç ülkede virüsün yok edilmesi veya kontrol alınması çok fazla bir şey ifade etmemektedir. Erken veya geç ülkeler arasındaki kısıtlamalar kalkacak, seyahatler başlayacak ve ticari ilişkiler yeniden canlanacaktır. Bu da yine başa dönülmesi anlamına gelecektir.

Yapılacak olan şey, bilim insanları, ekonomistler ve politika yapıcılar arasında uluslararası bir işbirliği kurmaktır. Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü ve IMF'in desteğiyle tüm ülke kaynaklarının ortak amaç olan, pandemiye karşı tedavi ve aşı için kullanılması sağlanmalıdır. Bu işbirliği ile mali ve parasal canlandırma tedbirleri koordine edilmeli ve mal ticareti olabildiğince açık tutularak ekonomik zararlar sınırlandırılmalıdır.

Salgın süreci boyunca ekonomik hedefler ikinci plana atılmalı, öncelikli olarak toplum sağlığının korunması ve yaşanması muhtemel sosyal sorunları engelleme çabası içinde olunmalıdır. Tüm ülkelerde sağlık harcamalarından sonra öncelikli olarak sosyal destekler artırılmalı, salgın nedeniyle iş ve gelir kaybına uğrayan insanlara gelir transferi yapılmalıdır. Virüsün kontrol altına alınması durumunda, uygulanan yasaklar ve karantinalar nedeniyle evlerine kapanan insanların hızlı bir şekilde ekonominin içerisinde yer alması sağlanmalıdır. Geleneksel tedbirlerin ekonomik çöküşü engellemede yeterli olmayacağı, farklı tedbir ve uygulamalara ihtiyaç olacağı muhakkaktır. Bu bağlamda yapılabilecek en önemli iş, piyasanın likidite ihtiyacını temin etmek olacaktır. Bununla birlikte tüm dünyada, salgın nedeniyle durgunluk yaşanması kaçınılmazdır. Salgın sonrası ekonominin yeniden canlanması adına, elektrik, su, doğalgaz, internet erişimi gibi ihtiyaçların ücretsiz karşılanması, kira desteği, bireysel borçların ertelenmesi gibi tedbirler uygulanmalıdır.

Türkiye'nin salgınla mücadelede birçok ülkeye göre iyi durumda olduğu görülmektedir. Salgın sürecinde Sağlık Bakanlığı ve Bilim Kurulu tarafından zamanında ve etkili önlemler alınarak, salgının Türkiye'de hızlı yayılması engellenmiştir. Sağlık Bakanlığı verilerine göre Nisan ayı sonuna doğru günlük vaka ve

entübe hasta sayısı düşmeye, iyileşen hasta sayısı artmaya başlamıştır. Türkiye’de vaka sayısına göre salgından hayatını kaybeden insan sayısı oranı da çoğu ülkeye göre oldukça düşüktür.

Covid-19 salgınıyla sağlık alanında başarılı bir süreç yöneten Türkiye’nin ekonomik olarak başarılı bir süreç yürüttüğünü söylemek şimdilik zordur. Salgın sürecinde doğrudan ve yan destek olarak açıklanan rakam 100 milyar TL’dir. Bu rakam diğer ülkelerle kıyaslandığında yetersiz görülmektedir. Kamu desteğinin az ve yetersiz olması, Türkiye için krizin ekonomik maliyetini artıracak önemli bir parametre olacaktır. Türkiye’nin sağlık harcamalarını öncelikle, ivedi bir şekilde kredi ve doğrudan gelir desteği miktarını artırması, piyasalara nakit kaynak tedarik etmesi gerekmektedir.

Öncelikli olarak salgın nedeniyle işsiz kalanlara, evde kalmak zorunda olan ve sabit geliri olmayanlara en az hayatlarını devam ettirebilecek kadar nakit desteği sağlanmalıdır. Bu gibi insanların zorunlu ödemeleri ertelenmeli veya kira, elektrik, doğalgaz vb. bazı zorunlu ödemeleri kamu tarafından üstlenilmelidir.

Salgın nedeniyle nakit akışı bozulan, öncelikli olarak esnaf, küçük ve orta boy işletmeler olmak üzere tüm işletmelere faaliyetlerini devam ettirmelerini sağlayacak nakit destek sağlanmalıdır. Kredi borcu olanların ödemeleri ertelenmeli, vergi, prim gibi mali yükümlükler salgın sonrasına ertelenmeli veya çalışılmayan döneme ait borçları kamu tarafından üstlenilmelidir. İşletmelere, esnaflara sağlanan kredi imkânı önemli olmakla birlikte, mümkün olabildiğince karşılıksız destek sağlanmalıdır. Ortaya çıkabilecek iflasların, bankacılık sistemini de etkileyeceği bilinciyle, finansal kriz ihtimali göz önüne alınarak finansal sistem desteklenmelidir.

Türkiye’de ekonomiye ait tüm bu sorunların çözümü kaynak ihtiyacı doğurmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu salgınla ülkelerin tek başlarına mücadele etmeleri mümkün görünmemektedir. Bu mücadelenin birlikte ve işbirliğiyle yapılması elzemdir. Türkiye’nin ilk aşamada koordinasyon içerisinde, gerçekçi ve güvenilir bir ekonomik program sunması ve uygulaması gerekmektedir. Bu aşamada uluslararası bir kuruluşla kredi anlaşması yapılması, yüksek getirili kısa vadeli “özel tertip” bir bono-tahvil çıkarılması, para basılması gibi finans alternatifleri değerlendirilmelidir.

Nihai olarak, dünyayı ve Türkiye’yi ciddi ekonomik ve sosyal problemlerle baş başa bırakan Covid-19 salgını, insanlık için en önemli değer olan sağlık olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla sağlık alanında yapılan yatırımlar, sağlığı korumaya, geliştirmeye yönelik geliştirilen teknolojiler ve bu amaçta yapılan harcamalar insanlığa yapılabilecek en iyi hizmetlerdir. Ayrıca bu salgında yüksek teknolojilerin, güçlü ekonomilerin küresel bir sağlık sorununda kurtarıcı olmadığı da görülmüştür.

KAYNAKÇA

- BBC; (2020). Pandemi Nedir, Ülkeleri Nasıl Etkiler, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548>, 15.04.2020
- BOUN; (2020). <https://haberler.boun.edu.tr/tr/haber/kuresel-piyasalarin-covid-19-sinavi-i>, 18.04.2020
- DOVIZ; (2020). <https://www.doviz.com/makale/koronavirus-ve-dunya-ekonomisine-etkileri/163>, 18.04.2020
- DSÖ; (2020). Dünya Sağlık Örgütü, <https://www.who.int/en/>, 18.04.2020
- EULERHERMES; (2020). Allianz Araştırma Bölümü Covid-19: Ekonomi Karantinada, https://www.eulerhermes.com/tr_TR/ekonomik-arastirmalar/ekonomik-gorunum-raporlari/ekonomik-gorunum-covid-19-karantinadaki-ekonomiler.html, 15.04.2020
- HURRIYET; (2020). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pandemi-tarihi-41473163>, 13.04.2020
- INVESTAZ; (2020). Corona (Korona) Virüsü’nün Finansal Piyasalara Etkisi, <https://www.investaz.com.tr/blog/corona-korona-virusunun-finansal-piyasalara-etkisi/>, 14.04.2020
- ISMMMO; (2020). İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Bülteni, https://archive.ismmmo.org.tr/YAYINLAR/e_kitap/31032020_bulten.pdf, 14.04.2020
- KAMU; (2020). <https://www.kamupersoneli.net/ekonomi/koronavirusun-covid-19-turkiye-ekonomisi-uzerindeki-olası-etkileri-h88779.html>, 13.04.2020
- Kara, A. (2010). Domuz Gribi (Pandemik İnfluenza 2009, İnfluenza 2009 H1N1). Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 53(1).

- NEOLDU; (2020). <https://www.neoldu.com/dunyanin-en-olumcul-bulasici-salgin-hastaliklari-39175h.htm>, 18.04.2020
- TCCDDO; (2020). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, <https://corona.cbddo.gov.tr/>, 20.04.2020
- TCMB; (2020). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Resmi İnternet Sayfası, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Koronavirus>, 20.04.2020
- TMB; (2020). Türkiye Müteahhitler Birliği, https://www.tmb.org.tr/duyurular/tmb_bulten_nisan2020.pdf, 20.04.2020
- VAKIFYATIRIM; (2020). Kovid-19 Salgının Ekonomiye ve Piyasalara Etkileri, <http://www.vkyanaliz.com/Files/docs/kovid---19-salginin-ekonomiye-ve-piyasalara-etkileri-1586510231.pdf>, 20.04.2020
- WIKIPEDIA; (2020a). https://tr.wikipedia.org/wiki/2019-20_koronavir%C3%BCs_pandemisi, 18.04.2020
- WIKIPEDIA; (2020b). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolera>, 18.04.2020
- WIKIPEDIA; (2020c). https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0spanyol_gribi, 18.04.2020
- WIKIPEDIA; (2020d). https://tr.wikipedia.org/wiki/Hong_Kong_gribi, 18.04.2020
- WIKIPEDIA; (2020e). https://tr.wikipedia.org/wiki/Çiçek_hastalığı, 18.04.2020
- WIKIPEDIA; (2020f). https://tr.wikipedia.org/wiki/Domuz_gribi, 18.04.2020
- WIKIPEDIA; (2020g). <https://tr.wikipedia.org/wiki/COVID-19>, 18.04.2020
- WIKIPEDIA; (2020h). <https://tr.wikipedia.org/wiki/HIV/AIDS>, 18.04.2020